

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
MƏRKƏZİ BANKI

№3(15) MALİYYƏ SABİTLİYİ İCMALI
2013 III Rüb

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MƏRKƏZİ BANKI

İcmalın əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının (AMB) maliyyə sabitliyi üzrə təhlillərini və gözləntilərini əks etdirməkdir. Bu icmalın digər məqsədi isə AMB tərəfindən maliyyə sabitliyi üzrə qəbul olunmuş qərarların bank sisteminə mümkün təsirlərini müntəzəm olaraq ictimaiyyətə çatdırmaqdır. İcmal rüblük olaraq ildə dörd dəfə ictimaiyyətə açıqlanır.

№ 3(15)
2013

MALİYYƏ SABİTLİYİ İCMALI
III Rüb

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	4
I. Bank sektorunun fəaliyyət göstərdiyi mühit	5
1.1. Qlobal maliyyə sabitliyi üzrə son meyllər	5
<i>Haşiyə 1. Bank reytinglərinin keyfiyyəti</i>	9
1.2. Azərbaycanca makroiqtisadi proseslər	10
II. Bank sisteminin inkişafı	12
2.1. Bank sisteminin əsas göstəricilərinin dinamikası	12
<i>Haşiyə 2. Maliyyə ombudsmanı kimdir və nə üçün lazımdır?</i>	13
2.2. Bank sisteminin öhdəlikləri	14
2.3. Bank sisteminin aktivləri	15
2.4. Bank sektorunun fəaliyyətinin maliyyə nəticələri	18
2.5. Bank sektorunun kapitalı	19
2.6. Banklarda faiz dərəcələri	20
III. Bank sistemində risklər	21
<i>Haşiyə 3. Dyurasiya qəpi</i>	22
<i>Haşiyə 4. İngiltərə bank sektorunda strateji bacarıq “qəp”-i və ehtiyacları</i>	25
IV. Ödəniş sistemləri	24
<i>Haşiyə 5. Əhəlinin maliyyə savadlılığının artırılması: kompleks yanaşma</i>	25
İstifadə olunmuş grafik və cədvəllər	26

Abreviatura

AMB	–	Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
AİF	–	Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı nəzdində Azərbaycan İpoteka Fondu
AZİPS	–	Real Vaxt Rejimində Banklararası Hesablaşmalar Sistemi
BVF	–	Beynəlxalq Valyuta Fondu
DQİ	–	Dövlət Qısamüddətli İstiqrazları
DSK	–	Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi
HHİ	–	Herfindal-Hirşman İndeksi
XÖHKS	–	Xırda Ödənişlər üzrə Hesablaşma Kliring Sistemi
İEOÖ	–	İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələr
İEÖ	–	İnkişaf Etmiş Ölkələr
MN	–	Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi
REM	–	Real Effektiv Məzənnə
ROA	–	Aktivlərin Gəlirliliyi
ROE	–	Kapitalın Gəlirliliyi
ÜDM	–	Ümumi Daxili Məhsul

GİRİŞ

2013-cü ilin yanvar-sentyabr aylarında Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı özünün maliyyə sabitliyi siyasətini dünya iqtisadiyyatında kövrək artım, əhəmiyyətli qlobal risklərin qalması, dünya maliyyə və əmtəə bazarlarında qeyri sabitliyin nisbətən azalması şəraitində həyata keçirmişdir.

Makroiqtisadi sabitliyin qorunması və iqtisadiyyatın şaxələnməsi şəraitində Mərkəzi Bank öz fəaliyyətini inflyasiyanın optimal səviyyədə saxlanması, manatın məzənnəsinin sabitliyi, bank-maliyyə sektorunda inkişafın və dayanıqlığın möhkəmləndirilməsi kimi hədəflərin həyata keçirilməsinə yönəlmişdir.

Bank sisteminin maliyyə dayanıqlığının qorunub saxlanması məqsədilə Mərkəzi Bank banklarda risklərin idarə edilməsi potensialının gücləndirilməsi, banklar üzərində nəzarət-tənzimləmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, bankların kapitallaşma səviyyəsinin artırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirmişdir. Eyni zamanda bank sisteminin maliyyə vasitəçiliyi funksiyasının dərinləşdirilməsi diqqətdə saxlanılmışdır.

Görülən tədbirlər nəticəsində ötən dövr ərzində də Azərbaycan bank sistemində inkişaf prosesləri dərinləşmiş, maliyyə sabitliyi qorunmuşdur. Bank sektorunun kapital və likvidlik mövqeləri əlverişli səviyyədə qalmış, bankların dayanıqlı mənbələr hesabına resurs bazası genişlənməmişdir.

I. BANK SEKTORUNUN FƏALİYYƏT GÖSTƏRDİYİ MÜHİT

1.1. Qlobal maliyyə sabitliyi üzrə son meyllər

Cari ildə qlobal iqtisadiyyatda artım prosesləri davam etmiş, maliyyə sabitliyi üçün risklər nisbətən azalmışdır.

Son altı ay ərzində inkişaf etmiş ölkələrin siyasət qurucuları qısa müddətli perspektivdə qlobal bərpa üçün ən ciddi iki riskin aradan qaldırılmasına müvəffəq olmuşlar: (i) Avrozonada dezintegrasiya; və (ii) ABŞ-da “fiskal uçurum” nəticəsində büdcə xərclərinin kəskin azaldılması.

İnkişaf etmiş ölkələrin perspektivlərinin nisbətən yaxşılaşmasına baxmayaraq, artım qeyri-bərabər və fərqlənən trayektoriya ilə xarakterizə olunur (Cədvəl 1.1.). Belə ki, özəl tələb ABŞ-da daha dinamik olduğu halda, Avrozonada onun səviyyəsi hələ də aşağıdır.

ABŞ-da kredit və mənzil bazarlarının bərpası özəl tələbin artmasını dəstəkləyir. Bununla belə, ölkədə büdcə konsolidasiyasının gözləniləndən daha çox olması ilə əlaqədar 2013-cü ildə ÜDM-

in real artımının 2% olacağı proqnozlaşdırılır. *Avrozonada* büdcə konsolidasiyası korporativ sektorun canlanmasını və əhəlinin aktivliyini məhdudlaşdırır. Bunun əsas səbəbi kapital çatışmazlığı və aşağı rentabellik nəticəsində bankların məhdud kredit təklifidir. Bundan əlavə, davam edən büdcə konsolidasiyası, rəqabət qabiliyyəti ilə bağlı problemlər və bankların zəif balansları bir çox ölkələrdə iqtisadi aktivliyin yüksəlməsinə mənfi təsir edir. Qeyd olunan və digər amilləri nəzərə alaraq, cari ildə ÜDM-in artım tempinin 2012-ci illə müqayisədə 0.25% azalması ehtimal edilir. Fiskal və monetar stimulların təsiri nəticəsində *Yaponiyada* real ÜDM-in artım tempinin ilin sonunadək 1.5% çatacağı proqnozlaşdırılır.

Ümumilikdə, İEO-də iqtisadi fəallığı məhdudlaşdıran amillərin təsirinin tədricən azalması proqnozlaşdırılır. Analitiklər cari ilin birinci yarısında müşahidə olunan kövrək iqtisadi canlanmanın ilin sonuna doğru fəallaşma ilə əvəz olunmasını ehtimal edirlər. 2013-cü ilin ikinci yarısında inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-in

Cədvəl 1.1. İnkişaf etmiş ölkələrdə real ÜDM-in komponentləri, %-lə (illik dəyişmə)

	Orta			Proqnoz					
	1995-2004	2005-2014	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Özəl istehlak xərcləri, %-lə (illik dəyişmə)									
İEO	3.0	1.4	0.0	-1.2	2.0	1.5	1.0	1.1	1.8
ABŞ	3.7	1.6	-0.6	-1.9	1.8	2.5	1.9	2.0	2.3
Avrozona	-	0.4	0.4	-1.0	0.9	0.1	-1.3	-1.0	0.8
Dövlət istehlakı, %-lə (illik dəyişmə)									
İEO	2.2	1.1	2.1	3.3	1.2	-0.5	0.1	-0.7	0.7
ABŞ	2.1	0.4	2.2	4.3	0.9	-2.3	-1.3	-3.1	1.2
Avrozona	-	1.1	2.3	2.6	0.7	-0.1	0.0	-0.2	0.1

Mənbə: B/VF

artım tempi 2%-dən bir qədər çox, 2014-cü ildə isə 2.5% təşkil edəcəyi proqnozlaşdırılır. İqtisadi artımın əsas amili kimi ABŞ iqtisadiyyatı qeyd olunur.

İnkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatı ölkələrində cari ilin ötən dövründə iqtisadi aktivliyin sürətlənməsi müşahidə olunmuşdur.

və dövlət sektorunun borca xidmət xərclərinin yüksəlməsi riskini aktuallaşdırır.

Aparıcı maliyyə qurumlarının son proqnozlarına görə¹, cari ilin sonuna qlobal iqtisadi artımın 3 ¼ %, 2014-cü ildə isə 4% olacağı ehtimal edilir (Cədvəl 1.2).

Maliyyə bazarlarında vəziyyət iqtisadi

Cədvəl 1.2. ÜDM-in artım tempi, əvvəlki illə müqayisədə, %-lə

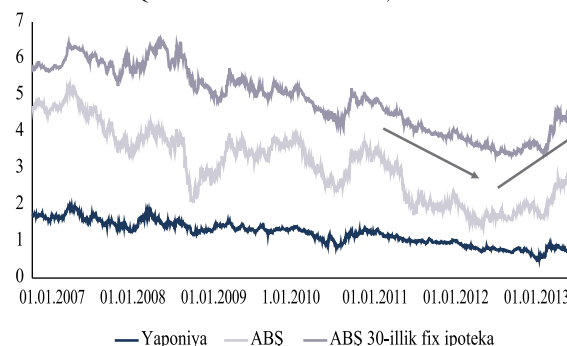
	Proqnoz				2013-cü ilin yanvar ayı ilə müqayisə	
	2011	2012	2013	2014	2013	2014
Dünya iqtisadiyyatı	4.0	3.2	3.3	4.0	-0.2	0.0
İnkişaf etmiş ölkələr	1.6	1.2	1.2	2.2	-0.1	0.1
ABŞ	1.8	2.2	1.9	3.0	-0.2	-0.1
Avrozona	1.4	-0.6	-0.3	1.1	-0.2	0.0
Yaponiya	-0.6	2.0	1.6	1.4	0.4	0.7
İnkişaf etməkdə olan ölkələr	6.4	5.1	5.3	5.7	-0.2	-0.1
Mərkəzi və Şərqi Avropa	5.2	1.6	2.2	2.8	-0.3	-0.4
MDB	4.8	3.4	3.4	4.0	-0.4	-0.1
İnkişaf etməkdə olan Asiya	8.1	6.6	7.1	7.3	0.0	-0.1
Latın Amerika və Karib hövzəsi	4.6	3.0	3.4	3.9	-0.3	0.0

Mənbə: BVF

Bu qrupa daxil ölkələrdə iqtisadi artımın sürətlənməsinə təkan vermiş əsas amillər sabit istehlak tələbi və ixracın canlanması olmuşdur. Proqnozlara əsasən cari ildə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ÜDM-in real artım tempi 5.3%, 2014-cü ildə isə 5.7% təşkil edəcəkdir. Bununla belə, bir sıra amillərin iqtisadiyyatın bərpasına neqativ təsir edəcəyi gözlənilir. Belə ki, inkişaf etməkdə olan Avropa ölkələrinin əsas ixrac bazarı olan Avrozonada tələbin ləng artması, bank kreditləri kanalının məhdudluğu, bankların “toksik” aktivlərlə yüklənməsi və dövlət maliyyəsinin sağlamlaşdırılmasının başa çatdırılmaması inkişaf etməkdə olan Avropada iqtisadi artımı məhdudlaşdıracaq. Digər tərəfdən, inkişaf etməkdə olan Asiya ölkələri ABŞ-da monetar stimulların (QE3) davam etdirilməsinə çox həssasdırlar. Belə ki, QE3 proqramının dayandırılması uzunmüddətli faiz dərəcələrinin artmasına səbəb olacaqdır ki, bu da korporativ

canlanmanı dəstəkləyən aparıcı amillərdən biridir. 2012-ci ilin ortalarından maliyyə bazarlarında ümumi artım müşahidə olunur. Direktiv faiz dərəcələri ümumilikdə gözləntilərə uyğundur. Bir sıra ölkələrin (inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan) mərkəzi bankları iqtisadi dinamikanı dəstəkləmək məqsədilə faiz siyasətini yumşaltmışlar (Qrafik 1.1.).

Qrafik 1.1. Əsas faiz dərəcələri, %-lə



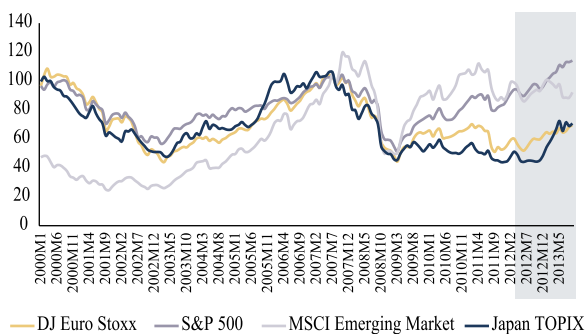
Mənbə: BVF

¹ IMF World Economic Outlook, April 2013

Maliyyə bazarlarının dinamikası, real sektorda baş verən proseslər maliyyə sabitliyi üçün risklərin bir qədər azalmasını əks edir.

i) Qiymətli kağızların kotirovkaları təxminən 15% artmış, volatillik isə 2008-ci ilədək olan səviyyəyə qədər azalmışdır (Qrafik 1.2). Yüksək gəlirli istiqrazların emissiyası ABŞ-da böhran öncəsi həcmi əhəmiyyətli üstələməsinə baxmayaraq, bu, “investisiya bumu”na səbəb olmur.

Qrafik 1.2. Fond bazarı indeksləri 2007=100



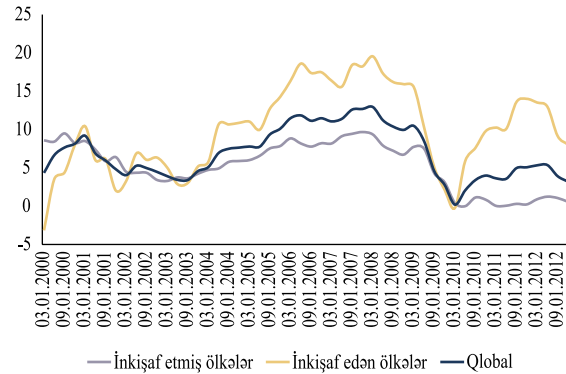
Mənbə: BVF

ii) Avrozonanın periferiya ölkələrinin suveren spredləri azalmışdır. Lakin İtaliya və Kiprlə bağlı qeyri-müəyyənliklərin aradan qaldırılmaması, maliyyə bazarlarında volatilliyin artması səbəbindən bunu dayanıqlı hesab etmək olmaz. Digər tərəfdən, Avrozonada kreditləşmənin həcmnin azalması, kredit şərtlərinin isə sərtləşməsi meyli davam edir.

iii) İnkişaf etməkdə olan ölkələrin dövlət və korporativ borclarının risk üzrə spredləri azalmışdır ki, bu da kapital axınlarının bərpası ilə əlaqədardır. İstiqraz və sindikatlaşdırılmış kreditlərin emissiyası yüksək səviyyəyə çatmışdır. Lakin, maliyyə bazarlarında yaxşılaşmaya baxmayaraq, bir çox ölkələrdə bank kreditləşməsi kanalı zəif olaraq qalır (Qrafik 1.3).

ABŞ-da bank kreditləşməsinin tədricən bərpası və kifayət qədər sərt olan kredit şərtlərinin yumşalması meyilləri güclənir. Bazar riskinin azalması, daşınmaz əmlak bazarında qiymət

Qrafik 1.3. Kreditin real artım tempi, illik dəyişmə %-lə



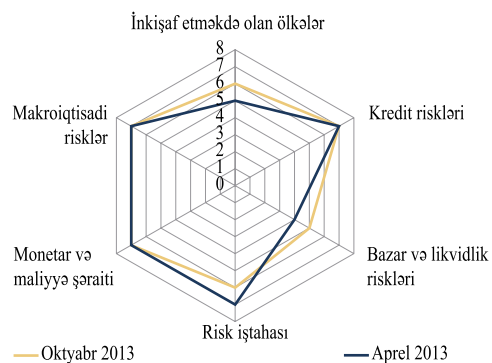
Mənbə: BVF

artımı, ev təsərrüfatlarının aktivlərinin dəyərinin artması, bankların balanslarının və rentabelliyyənin güclənməsi maliyyə şərtlərinin yumşaldılmasına əlavə dəstək verir. Bununla belə, əhalinin borc yükü hələ də yüksək səviyyədə qalır.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə faiz dərəcələrinin gələcəkdə də aşağı səviyyədə qalması ehtimal edilir. Maliyyə sabitliyi üçün risklərin azalması trendinin davam etməsi fonunda bu, bank kreditləşməsinin daha dinamik artmasına təkan verəcəkdir. Yaponiya iqtisadiyyatı üçün əlavə monetar stimulların yaradılması və inflyasiya hədəfinə (2%) nail olmaq məqsədilə monetar siyasətin yumşaldılması üzrə yeni proqram qəbul olunmuşdur.

İnkişaf etməkdə olan və bazarları formalaşan bir sıra ölkələrdə kreditin və aktivliyin artması bir-birini dəstəkləyir. Bəzi ölkələrdə faiz dərəcələrinin artması və makroprudensial

Qrafik 1.4. Qlobal maliyyə sabitliyi xəritəsi



Mənbə: BVF

alətlərin tətbiqinin kreditlərin artım tempini azaltmasına baxmayaraq, bir sıra Asiya və Latin Amerikası ölkələrində əhali və korporativ sektorun borclanma tempi yüksək səviyyədə qalır, kreditin ÜDM-ə nisbəti isə artır.

Beləliklə, maliyyə sabitliyi üçün risklər transformasiya prosesindədir (Qrafik 1.4.).

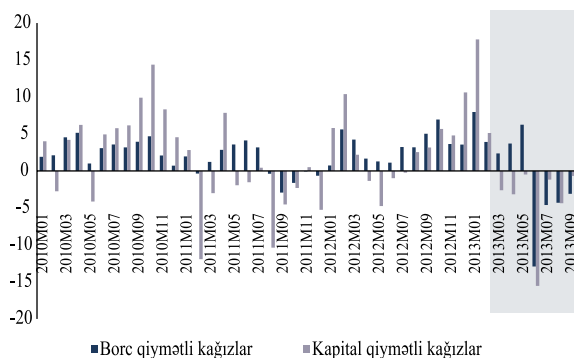
Mülayim qlobal iqtisadi artım gözləntilərinə baxmayaraq, makroiqtisadi risklər ümumilikdə, dəyişməz olaraq qalır. Habelə, qlobal iqtisadi artımı məhdudlaşdıran amillər öz aktuallığını saxlayır.

Faiz dərəcələrinin və risk premiyalarının yüksəlməsi trendi maliyyə bazarlarında əlavə volatilliyi şərtləndirir ki, bu da *likvidlik və bazar risklərini* artırır.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə risklər artmışdır. Buna səbəb – iqtisadi artımın zəif perspektivləri, əlverişsiz xarici mühit, daxili və xarici şoklara həssaslıqdır.

Risk iştahasının azalması bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrdən kapital axınlarının sürətlənməsinə səbəb olur (Qrafik 1.5.).

Qrafik 1.5. İnkişaf etməkdə olan ölkələrə xalis kapital axını, mlrd. \$

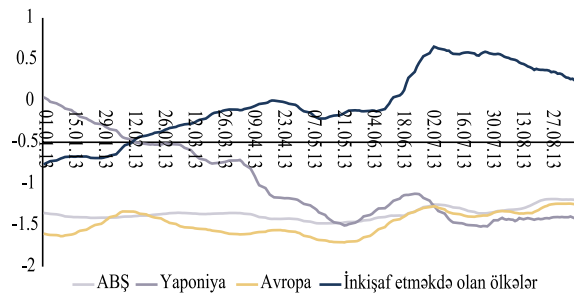


Mənbə: BVF

Kredit riskləri ümumilikdə dəyişməmişdir. Bu əsasən aktivlərin keyfiyyəti və böhran zamanı reallaşmış risklərin ləng aradan qaldırılması ilə bağlıdır.

Monetar və maliyyə şəraiti dəyişməmiş və dəstəkləyici xarakter daşıyır. Bununla belə, inkişaf etməkdə olan bazarlarda artan risk premiyası burada maliyyə şərtlərini sərtləşdirir (Qrafik 1.6.).

Qrafik 1.6. Qlobal maliyyə şərtləri indeksi, iki həftəlik orta sürüşən



Mənbə: BVF

Beynəlxalq maliyyə təşkilatları ölkə spesifikasiyasını nəzərə almaqla maliyyə *sabitliyini dəstəkləyən tədbirlərin görülməsini tövsiyə edirlər.*

i) ABŞ-da iqtisadiyyatın artım tempi monetar siyasətin normallaşmasına zəmin yaradır. Dəstəkləyici monetar siyasətdən normal siyasətə yumşaq keçidin təmin olunması məqsədilə bazarlarda artan volatilliyin, struktur likvidlik çatışmazlığı və sistem həssaslıq amillərinin idarə olunması, müvafiq siyasət tədbirlərinin görülməsi zəruridir. Bu zaman yürüdülməsinə siyasət və həyata keçirilən tədbirlər haqqında cəmiyyətin məlumatlandırılması üçün adekvat kommunikasiya strategiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bununla yanaşı, maliyyə institutları üzərində nəzarətin gücləndirilməsi tələb olunur.

ii) İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə dövlət qiymətli kağızları və valyuta bazarında likvidlik çatışmazlığı xarici təzyiqlərin ötürülməsinin əsas kanalı olacaqdır. İnvestorların risk iştahasının dəyişməsi nəticəsində ölkədən kapital axınlarının artması riski yüksəlir. Qeyd olunanları nəzərə alaraq, bu ölkələrdə korporativ sektorun və əhəlinin borc yükünün artmasının qarşısının alınması, bank nəzarəti orqanlarına bankların xarici valyutada kreditləşməsinə xüsusi diqqətin yetirilməsi tövsiyə edilir. Eyni zamanda, artan volatillik risklərini neytrallaşdırmaq məqsədilə makroiqtisadi disbalansların aradan qaldırılması və adekvat ehtiyatların yaradılması məqsədəuyğun hesab edilir.

iii) Çində maliyyə sisteminin risklərinin

məhdudlaşdırılması çox mühüm və mürəkkəb vəzifədir. Ölkədə kredit artımını məhdudlaşdırmaq və daşınmaz əmlak bazarında

hərərətlənməni azaltmaq, maliyyə institutları üzərində prudensial nəzarəti gücləndirmək tövsiyə edilir.

Haşiyə 1. Bank reytinglərinin keyfiyyəti

Son global iqtisadi böhran dövründə əksər iflasa uğramış bankların böhrandan öncə investisiya reytinginə malik olması reyting agentliklərinə olan inamı azaltmış və kredit reytinglərinin keyfiyyətini aktual tədqiqat mövzusunə çevirmişdir. Bu baxımdan Avropa Mərkəzi Bankının mütəxəssisləri tərəfindən üç reyting agentliyinin (Standart and Poor's, Moody's və Fitch) 1990-2011-ci illər ərzində Avropa və ABŞ banklarına verdiyi reytinglərin keyfiyyətinə dair təhlili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd edək ki, kredit reytinginin keyfiyyəti bankların kredit reytingi ilə qarşıdakı 2 il ərzində gözlənilən defolt tezliyi arasındakı fərqlə müəyyən olunur*.

Tədqiqat işində kredit reytinginin keyfiyyətinə dair aşağıdakı nəticələr əldə olunmuşdur:

- Reyting keyfiyyəti kontr-tsiklikdir. Belə ki, böhran vaxtı banklara verilmiş kredit reytinglərinin keyfiyyəti normal vaxtlara nəzərən daha yaxşı olur.
- A- və ondan yuxarı reyting səviyyələrində yerləşən bankların iki ildən sonra defolt ehtimalı əhəmiyyətli fərqlənir. Bu nəticəyə əsasən, yüksək reytingli banklarda yerləşdirilmiş aktivlər eyni risk kateqoriyasına aid edilməlidir. Halbuki, Bazel II sazişinə əsasən riskli aktivləri hesablayarkən AAA və AA- xarici kredit reytinginə malik banklarda yerləşdirilmiş aktivlər 20%, A+ və A- reytingli banklarda yerləşdirilmiş aktivlər 50% və BBB+ və BBB- reytingli banklarda yerləşdirilmiş aktivlər 100% riskli hesab olunur.
- Bankın həcmi kredit reytinginin keyfiyyətinə əhəmiyyətli təsir edir. Belə ki, böyük banklara defolt ehtimalları ilə müqayisədə daha yüksək reyting verilir. Nəticədə agentliklər böyük bankların dominant mövqeyini gücləndirərək “too big too fail” problemini daha da dərinləşdirir.

$$* SRKF(a,i,t,k) = \frac{[GDT(i,t+k) - \text{Kredit Reytingi}(a,i,t)]}{(N-1)}$$

Burada,

Kredit Reytingi (a,i,t) - t zamanında a reyting agentliyi tərəfindən banka verilən i kredit reytingi;

GDT ($i,t+k$) - bankın $t+k$ zamanında gözlənilən defolt tezliyi;

SRKF (a,i,t,k) - bu kəmiyyətlər arasındakı mütləq fərqi göstərir.

- Reyting agentliklərinə iş imkanları yaradan banklara digərləri ilə müqayisədə daha yüksək reyting verilir.

Tədqiqat işində kredit reytinglərinin keyfiyyətinin aşağı olması nəzərə alınaraq kredit reytingi haqqında informasiyanın alternativ mənbələrdən əldə olunması təklif olunur. Bu baxımdan bank hesabatlarının ictimaiyyət üçün əlverişli olmasının əhəmiyyəti xüsusi olaraq vurğulanır. Qeyd edək ki, Bloechlinger Leippold və Maire (2012) ictimaiyyətə açıqlanmış informasiya vasitəsilə hər hansı bir şirkətin kredit reytingini əlavə xərc çəkmədən keyfiyyətli şəkildə ölçməyin mümkün olduğunu göstərmişlər. Tədqiqatın nəticəsinə əsasən, böyük reyting agentliklərinin kredit reyting bazarında dominant mövqeyi bank tənzimləməsində “imtiyazlı” rolu ilə əlaqədardır. Qeyd edək ki, ABŞ-da qəbul olunmuş Dodd-Frank Aktı reyting agentliklərindən tənzimləyici asılılığı azaltmaq üçün gələcəkdə reyting bazarının bəzi segmentlərinin maddi mənfəət güdməyən təşkilatlara ötürülməsini nəzərdə tutur.

Mənbə:

Harald Hau, Sam Langfieldand, David Marques-Ibanez, “Bank ratings? What determines their quality?”, Avropa Mərkəzi Bankı, Oktyabr, 2012.

iv) Avrozonada “delevercing” və bank balanslarının sağlamlaşdırılması, maliyyə arxitekturasının təkmilləşdirilməsi prosesinin davam etdirilməsi zəruridir. Bu məqsədlə ilk növbədə kapitalın artırılması mexanizmlərinin tətbiq edilməsi, Avropa Mərkəzi Bankı tərəfindən monetar stimulların, Avropa İnvestisiya Bankı tərəfindən isə kredit dəstəyinin davam etdirilməsi tövsiyə edilir.

Ekspertlərin fikrincə, bu və ya digər iqtisadi siyasət vəzifələrin adekvat həlli, islahatların həyata keçirilməsi normal monetar siyasətə yumşaq keçidi, maliyyə sisteminin dayanıqlığının artırılmasını, iqtisadi artımın sürətlənməsi və maliyyə sisteminin sağlamlaşdırılmasını təmin edəcəkdir.

1.2. Azərbaycanda makroiqtisadi proseslər

2013-cü ilin 9 ayında əlverişli xarici iqtisadi mövqe və daxili tələbin genişlənməsi şəraitində ölkə iqtisadiyyatında artım prosesləri davam etmişdir.

Cari ilin 9 ayında ölkənin xarici mövqeyi əlverişli olmuşdur. Dövlət Gömrük Komitəsinin (DGK) məlumatlarına əsasən 2013-cü ilin 9 ayında xarici ticarət dövriyyəsi 26.1 mlrd. \$ təşkil etmişdir ki, bunun da 18 mlrd. \$ ixracın, 8 mlrd. \$ isə idxalın payına düşür. Hesabat dövrü ərzində xarici ticarət balansının profisiti 10 mlrd. \$ olmuşdur. Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) proqnozlarına əsasən 2013-cü ilin sonuna Azərbaycanda cari əməliyyatlar balansının profisiti ÜDM-in 13%-ni təşkil edəcəkdir. Ölkə bu göstəriciyə görə MDB-də liderdir və İEOÖ arasında ən qabaqcıl yerlərdən birini tutur. Fondun hesablamaları iri həcmli profisitə orta müddətli dövrdə də davam edəcəyini göstərir.

DSK-nin məlumatına görə ölkə iqtisadiyyatına qoyulmuş xarici investisiyaların həcmi isə yanvar-sentyabr aylarında 66%-dən çox artaraq 4.3 mlrd. \$ təşkil etmişdir.

Ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 3.3 mlrd. \$

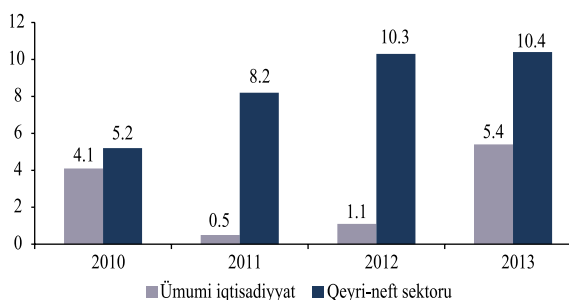
və ya 7% artaraq 49.4 mlrd. \$ bərabər olmuşdur ki, bu da təqribən 3 illik mal və xidmətlərin idxalına kifayət edir. Eyni zamanda strateji valyuta ehtiyatları xarici dövlət borcundan təqribən 9 dəfə çoxdur.

2013-cü ilin 9 ayında iqtisadi artıma məcmu tələbin bütün komponentlərinin, o cümlədən, son istehlak xərclərinin, investisiyaların, dövlət xərclərinin artımının töhfəsi olmuşdur. Hesabat dövrü ərzində əhalinin pul gəlirləri ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 7.6%, adambaşına düşən pul gəlirləri 6.2% artmışdır. Əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən orta aylıq əmək haqqı nominal olaraq 6.8% artaraq, 413.8 manat təşkil etmişdir. Əhalinin sərəncamda qalan gəlirləri ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 7.5% artaraq 23.1 mlrd. manat təşkil etmişdir.

2013-cü ilin 9 ayında ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən iqtisadiyyata ümumi investisiya qoyuluşu 19% artaraq 11.8 mlrd. manat təşkil etmişdir ki, bu da ÜDM-in 27.7%-nə bərabərdir. O cümlədən qeyri-neft sektoruna investisiyalar 16.4% artmışdır.

Cari ilin 9 ayında ÜDM real ifadədə 5.4% artmış və nominal olaraq 42.7 mlrd. manat təşkil etmişdir. Hesabat dövründə qeyri-neft sektorunda 10.4% artım qeydə alınmışdır. Yaradılan əlavə dəyərin 2/3 hissəsi məhsul istehsalı sahələrinin, 1/3 hissəsi isə xidmət sahələrinin payına düşür. ÜDM-in 56%-i qeyri-neft sektorunun payına düşmüş və iqtisadiyyatın bu sektoru ümumi artıma 6% bəndi artırıcı töhfə vermişdir.

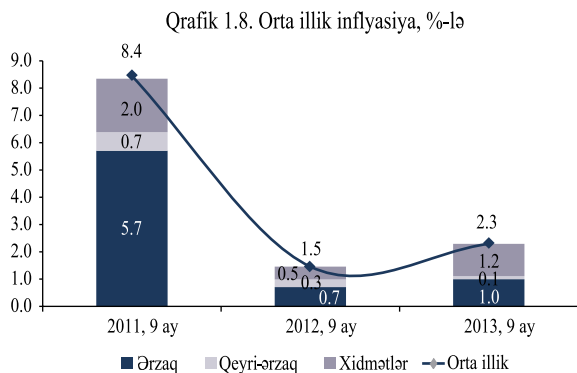
Qrafik 1.7. Yanvar-sentyabr aylarında iqtisadi artım, %-lə



Mənbə: DSK

Hökumətin, Mərkəzi Bankın, habelə beynəlxalq təşkilatların proqnozlarına görə yaxın perspektivdə ölkədə iqtisadi artımın davam edəcəyi gözlənilir.

2013-cü ilin 9 ayı ərzində qiymət sabitliyi təmin edilmiş, inflyasiyanın səviyyəsi AMB-nin müəyyən etdiyi hədəf çərçivəsində olmuşdur.



Mənbə: DSK məlumatları əsasında AMB hesablamaları

Orta illik inflyasiya 2.3% təşkil etmişdir. Sentyabr ayında ilin əvvəlinə nəzərən qiymətlər 0.2%, ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə isə 2.7% artmışdır.

2013-cü ilin 9 ayında məzənnə siyasəti valyuta bazarında tələb və təklif arasında tarazlığın təmin olunmasına və bu əsasda manatın ABŞ dollarına qarşı məzənnəsinin sabitliyinə yönəldilmişdir. Ölkənin tədiyə balansının böyük profisitinin mövcud olması şəraitində valyuta bazarında təklif tələbi üstələmişdir. Lakin, məzənnənin əhəmiyyətli möhkəmlənməsinin qarşısını almaq və bununla da qeyri-neft sektorunun rəqabət qabiliyyətinə neqativ təsirləri aradan qaldırmaq üçün Mərkəzi Bank tərəfindən 9 ay ərzində 1.67 mlrd. \$ həcmində valyuta sterilizasiyası həyata keçirilmişdir.

2013-cü ilin 9 ayı ərzində geniş pul kütləsi iqtisadiyyatın tələbatına uyğun olaraq dəyişmiş, geniş pul kütləsi 7.3% artmışdır.

II. BANK SİSTEMİNİN İNKİŞAFI

2.1. Bank sisteminin əsas göstəricilərinin dinamikası

2013-cü ilin 9 ayında bank sektoru inkişaf dinamikasını qoruyub saxlamış, maliyyə vasitəçiliyi funksiyasını daha da genişləndirmişdir.

Cari ilin III rübünün sonuna bank sektorunun aktivləri 19 400 mln. manat təşkil etmişdir. Dövr ərzində bank aktivləri 2870 mln. manat və ya 17.4% artmışdır. Kreditlər ilin əvvəlindən 20.4% artaraq 1 oktyabr 2013-cü il tarixə 14 401 mln. manata çatmışdır ki, bu da bank aktivlərinin 74.2%-ni təşkil edir.

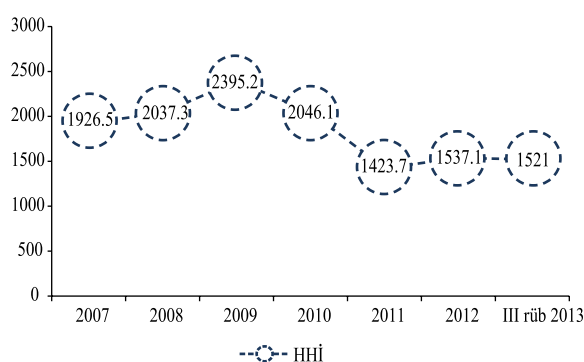
Bankların maliyyə və qeyri-maliyyə sektorundan cəlb etdikləri vəsaitlər 2%, fiziki şəxslərin əmanətləri 22% artaraq 6 237.4 mln. manata çatmışdır.

Maliyyə dərinliyinin artması maliyyə xidmətlərindən istifadəni də genişləndirmişdir. Belə ki, cari ilin III rübünün sonuna Mərkəzləşdirilmiş Kredit Reyestrində 1.8 mln. çox borcalan haqqında məlumat toplanmışdır ki, bu da ilin əvvəli ilə müqayisədə 20% çoxdur.

Bank sisteminin təmərküzləşməsi azalır. İri bankların (kapitalın həcminə görə ilk 5 bank)

sistem üzrə aktivlərdə payı 57.8%-dən 54.1%-ə azalmış, iqtisadiyyata kredit qoyuluşunda isə payı 54.2%-dən 54%-ə enmişdir. Herfindal-Hirşman indeksi² də (bank sisteminə təmərküzləşmə səviyyəsini qiymətləndirilməsi üçün tətbiq edilir) bank sisteminə ilin əvvəli ilə müqayisədə təmərküzləşmənin bir qədər azaldığını əks etdirir.

Qrafik 2.1. Herfindal – Hirşman indeksi (kreditin həcminə görə)



Mənbə: AMB

Bankların maliyyə dayanıqlığının artırılması istiqamətində proseslərin davam etdirilməsi, bank inzibatçıların potensialının gücləndirilməsi, bank əməliyyatlarının modernləşdirilməsi, risklərin tənzimlənməsinə yönəlmiş tədbirlərin davam etdirilməsi bankların xarici investorlar üçün cəlbediciliyini saxlamışdır. Cari ilin 9 ayında fəaliyyət göstərən

Cədvəl 2.1. Bank sisteminin əsas göstəricilərinin artım tempi, %-lə

	2011	01.10.2012	2012	01.10.2013
Aktivlər	7.3	14.7	26.5	17.4
Kreditlər	8.1	15.3	23	20.4
Hüquqi şəxslərin depozitləri	16.1	0.2	-0.2	-6.4
Əhəlinin əmanətləri	36.0	10.6	24.1	22
Məcmu kapital	12.7	29	37	22.4

Mənbə: AMB

² Herfindal-Hirşman indeksi – bankların bank sisteminə paylarının kvadratlarının cəminə bərabərdir. Burada bankların kreditlərinin payına görə.

Haşiyyə 2. Maliyyə ombudsmanı kimdir və nə üçün lazımdır?

Maliyyə ombudsmanı (və ya maliyyə bazarlarında ictimai barışdırıcı) – maliyyə təşkilatları və fiziki şəxslər arasında yaranmış mübahisələrin məhkəməyə müraciət etmədən aradan qaldırılması üçün yaradılmış qurumdur. Bu orqan daha çox bank sektoru, qiymətli kağızlar bazarı və sığorta sahəsində yaranan problemlərin həlli ilə məşğuldur.

İlk maliyyə ombudsmanı 1981-ci ildə İngiltərədə Sığorta ombudsmanının yaranması ilə fəaliyyətə başlamışdır. İlk universal maliyyə ombudsmanı 1992-ci ildə Almaniyada yaradılmışdır. Hal-hazırda maliyyə ombudsmanı 40-dan çox ölkədə (Almaniya, İngiltərə, Fransa, Niderland, Danimarka, Litva, CAR, Polşa, Pakistan, İtaliya, Şri-Lanka və s.) fəaliyyət göstərir. Bəzilərində bu qanunvericiliyə uyğun, bəzilərində isə maliyyə təşkilatları ilə qarşılıqlı razılaşma əsasında fəaliyyət göstərir.

Ombudsmana müraciəti yalnız fiziki şəxslər edə bilər və bu xidmət pulsuzdur. Ombudsman xidmətinin haqqı banklar assosiasiyasının üzvləri tərəfindən ödənilir. Ombudsmana müraciət eyni zamanda məhkəmə orqanlarına müraciəti məhdudlaşdırmır. Lakin, problemin həlli prosesində fiziki şəxs hüquq orqanlarına müraciət etməyəcəyi ilə bağlı vəd verir. Ombudsmana müraciət etməmişdən əvvəl fiziki şəxs banka öz şikayətini bildirməlidir ki, buna da 30 gün ərzində baxılmalıdır. Ombudsman və əməkdaşları şikayətçini onun haqları və vəzifələri ilə bağlı məlumatlandırır və problemin həlli üçün tövsiyələr verirlər.

Maliyyə ombudsmanı borcun restrukturizasiyasına (kreditin qaytarılması şərtlərinə - vaxtına, ödəmə məbləğinə), borcun yenidən maliyyələşməsinə (mövcud kreditin ödənilməsi üçün yeni kreditin alınmasına nail olmaq) yardım edə bilər. Eyni

zamanda o, bank-kreditörün fəaliyyətinin qanunauyğunluğunu yoxlaya bilər. Banklar öz müştərilərinə güzəştə getmədikdə və onlarla dialoqdan çəkindikdə insanlar maliyyə ombudsmanının xidmətlərindən istifadə edə bilərlər. Bankın müştərisi ombudsmandan kvalifikasiyalı məsləhət alır, onun mübahisələri araşdırılır və həll edilir.

Dünya təcrübəsində ombudsman müxtəlif formalarda fəaliyyət göstərir. Belə ki, İngiltərədə bu “iri maşın” hesab edilir ki, onun illik büdcəsi illik ödəmələr və hər bir şikayət üçün birdəfəlik rüsumlar hesabına 100 mln. funt təşkil edir. Təşkilatın işçi ştatı -1000 nəfərdən ibarətdir və hər il 1 milyona qədər müraciətə baxır.

Almaniyada isə sxem bir qədər fərqlidir. İnstitut yalnız yazılı müraciətlərə baxır və ofisdə cəmi 10 işçi çalışır. Maliyyə ombudsmanının büdcəsi təxminən 1 mln. avrodur.

Rusiyada bu orqan Banklar Assosiasiyası tərəfindən yaradılmışdır və 2010-cu ildən müqavilə əsasında fəaliyyət göstərir. Bu orqan 26 maliyyə təşkilatı ilə müqavilə bağlamışdır. 2010-cu ilin oktyabr ayından 2012-ci ilin iyul ayına qədər 7682 nəfər ombudsmana müraciət etmişdir və 3946 məsələ öz həllini tapmışdır.

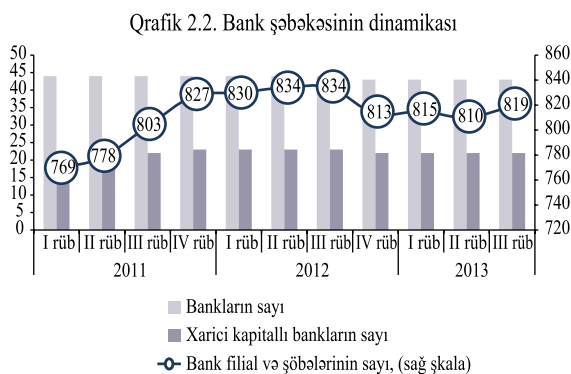
Beləliklə, ombudsman institutu qərbdə çox geniş tətbiq edilir və mütəxəssislər hesab edirlər ki, həm banklar, həm də müştərilər üçün çox faydalıdır. Çünki problemlərin məhkəmədə həll edilməsi onların reputasiyaları üçün o qədər də yaxşı deyil.

Mənbə:

Hosking, Patrick; Wighton, David. «The Times - Can you trust the Ombudsman?». London: Business.timesonline.co.uk. 2011.

xarici kapitallı bankların sayı 22 olmuş və bank sektoruna xarici kapital investisiyalarının həcmi 1 oktyabr 2013-cü il tarixə 96.2 mln. manat (29.1%) artaraq 426.5 mln. manata çatmışdır.

İqtisadi subyektlərin maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının artırılması məqsədilə bank-maliyyə sisteminin regional şəbəkəsinin genişlənməsi prosesi davam etmiş, banklarla yanaşı qeyri-bank kredit təşkilatlarının fəaliyyəti və əhatə dairəsi də genişlənməmişdir. Belə ki, 1 oktyabr 2013-cü il tarixə fəaliyyətdə olan bankların sayı 43 olmuşdur. Cari ilin 9 ayında 33 yeni bank filialı (cəmi 683 filial) və 5 yeni bank şöbəsi açılmışdır (cəmi 136 bank şöbəsi). Fəaliyyət göstərən bank filiallarının yarısı regionlarda yerləşir.



Mənbə: AMB

Qeyri-bank kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması davam etdirilmişdir. Qeyri-bank kredit təşkilatların sayı 133-dən 146-dək artmışdır. O cümlədən, 9 ay ərzində 9 yeni kredit ittifaqının fəaliyyəti lisenziyalaşdırılaraq sayı 111-ə, beynəlxalq humanitar təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilən 6 yeni kredit təşkilatının fəaliyyəti lisenziyalaşdırılaraq sayı 34-ə çatdırılmışdır. Onların filiallarının sayı isə 1 oktyabr 2013-cü il tarixinə 140-a çatmışdır (1 yanvar 2013-cü il tarixinə 114).

Əhalinin bank-maliyyə xidmətlərinə sərbəst çıxışını genişləndirən "AZƏRPOÇT" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin 9 ay ərzində filiallarının sayı dəyişməmiş (1 oktyabr 2013-cü

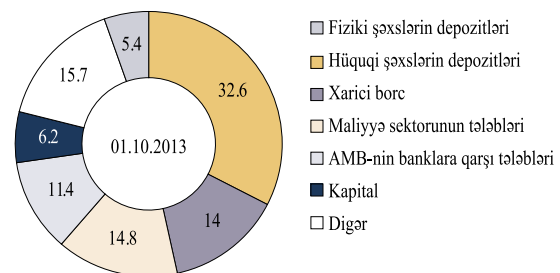
il tarixə 63), şöbələrinin sayı isə 952-ə (1 yanvar 2013-cü il tarixə 945) çatmışdır.

2.2. Bank sisteminin öhdəlikləri

Dövr ərzində bank sisteminin resurs bazası əsasən daxili bazardan cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına artmışdır.

2013-cü ilin III rübünün sonuna bankların öhdəlikləri 16.3% artaraq (2272 mln. manat) 16 247 mln. manata çatmışdır. O cümlədən, bankların daxili bazardan cəlb edilmiş resursları 11.5% artaraq 11 929 mln. manata yüksəlmiş və cəmi öhdəliklərin 73.4%-ni təşkil etmişdir.

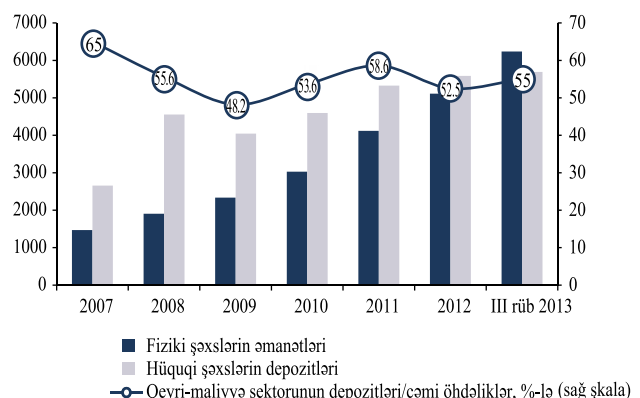
Qrafik 2.3. Bankların resurs bazasının strukturu, %-lə



Mənbə: AMB

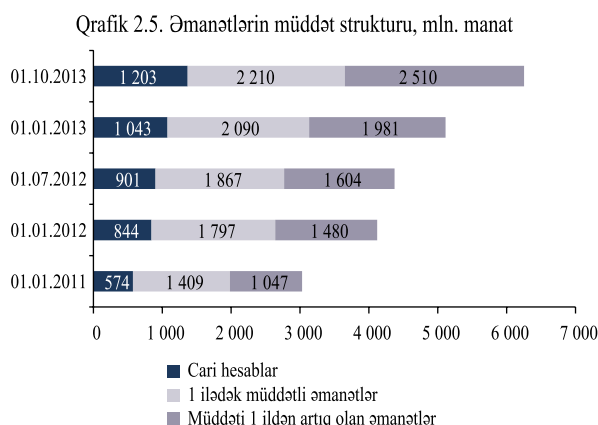
Cari ilin 9 ay ərzində əhalinin əmanətləri 22% artaraq 6 237.4 mln. manata çatmış və onların bankların öhdəliklərində payı hesabat dövrünün sonuna 38.4% təşkil etmişdir.

Qrafik 2.4. Qeyri-maliyyə sektorunun depozitlərinin dinamikası, mln. manat



Mənbə: AMB

2013-cü ilin III rübünün sonuna müddətli əmanətlərin cəmi əmanətlərdə xüsusi çəkisi 79% olmaqla 4 925.6 mln. manat təşkil etmişdir. İqtisadi sabitliyin qorunması, bankların sabit və davamlı fəaliyyətinin təmin edilməsi, əhalinin bank sistemində inamının yüksəlməsi hesabat dövründə də uzunmüddətli əmanətlərin artım trendinə müsbət təsir etmişdir. 9 ay ərzində uzunmüddətli əmanətlər 32.5% artaraq cəmi əmanətlərin 42%-ni təşkil etmişdir.

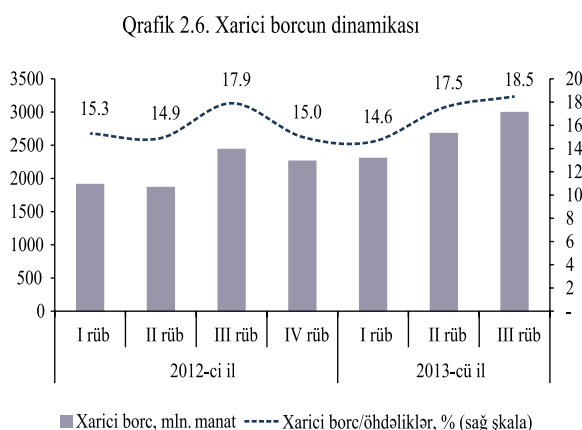


Mənbə: AMB

III rübün sonuna milli valyutada əmanətlər 28.6% artaraq 3 810.2 mln. manata çatmış və cəmi əmanətlərin 61.1%-ni (ilin əvvəlinə 58%) təşkil etmişdir.

Qeyri-rezident fiziki şəxslər tərəfindən yerləşdirilmiş əmanətlərin həcmi ilin əvvəli ilə müqayisədə 27% artmışdır.

Hüquqi şəxslərin (maliyyə və qeyri-maliyyə təşkilatları) depozitləri 1 oktyabr 2013-cü il tarixinə 5 692 mln. manat təşkil etmişdir.



Mənbə: AMB

Hüquqi şəxslərin cəmi depozitlərində müddətli depozitlərin xüsusi çəkisi 55% olmuşdur.

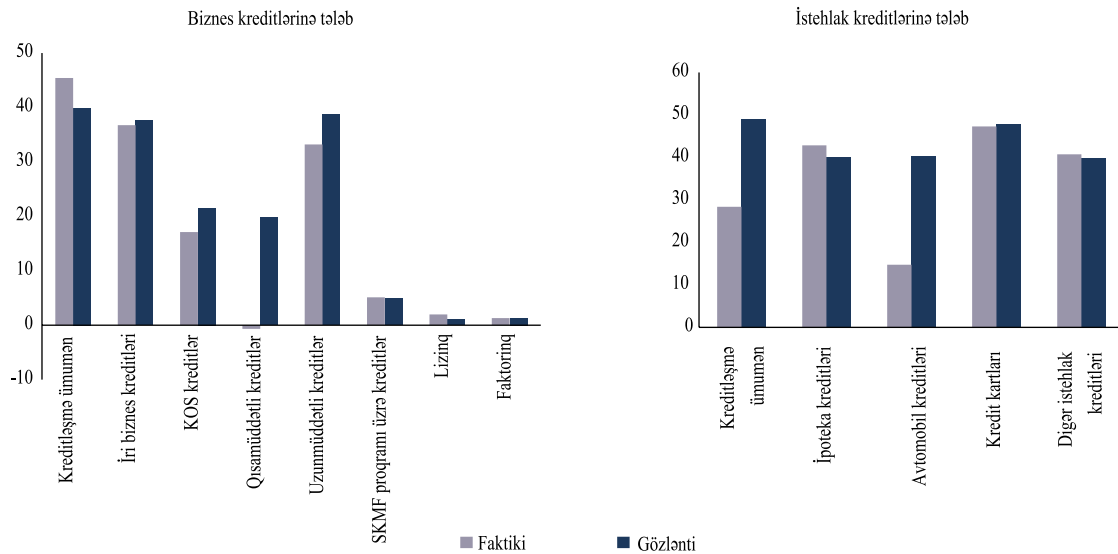
Qeyri-rezident banklardan və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından cəlb edilmiş vəsaitlərin həcmi 9 ayın sonuna 32.3% artaraq 3003 mln. manat olmuşdur. Bununla belə, xaricdən cəlb olunmuş vəsaitlərin cəmi öhdəliklərdə xüsusi çəkisi (18.5%) bir qədər yüksəlsə də, bu tarixi maksimumdan aşağı səviyyədədir.

2.3. Bank sisteminin aktivləri

Hesabat dövründə maliyyə xidmətlərindən istifadənin genişlənməsi prosesi davam etmişdir. Kreditləşmə bank xidmətlərinin əsas hissəsi olaraq qalmışdır.

Bank aktivlərinin dəyişimi (cari ilin 9 ayı ərzində 17.4% artım) əsasən kredit qoyuluşları ilə əlaqədar olmuşdur. Kredit qoyuluşları 9 ay ərzində 20.4% artaraq dövrün sonuna 14 401 mln. manat təşkil etmişdir. Mərkəzi Bankın apardığı sorğuya əsasən cari ilin III rübündə banklar kreditə tələbin artdığını qeyd edirlər ki, bu da qeyri-neft sektorunda iqtisadi aktivliyin yüksəlməsindən irəli gəlir. Biznes kreditlərinə tələbdə artım əsasən uzunmüddətli iri biznes kreditlərindədir. Fiziki şəxslər tərəfindən tələb əsasən kredit kartları və ipoteka kreditlərinə artmışdır. Banklar növbəti rübə optimist yanaşırlar və tələbin daha da artacağını proqnozlaşdırırlar. İstehlak kreditlərində standart kreditlər üzrə faiz dərəcələrində və kreditin maksimal həcmində müəyyən yumşalma qeydə alınmışdır.

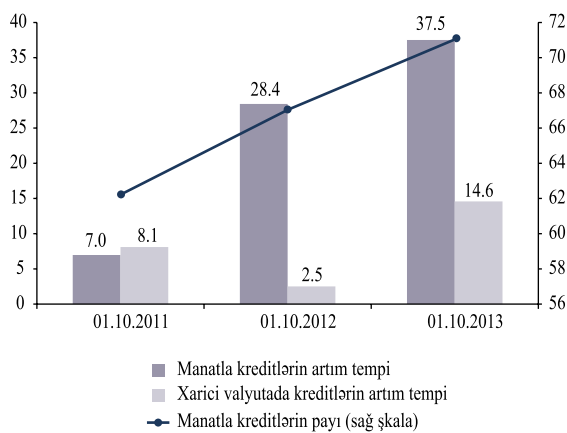
Hesabat dövrü ərzində kredit qoyuluşları uzunmüddətli kreditlər hesabına artmışdır. Belə ki, dövr ərzində qısamüddətli kreditlər 14.1% azaldığı halda, uzunmüddətli kreditlər 29% artmışdır. 1 oktyabr 2013-cü il tarixinə uzunmüddətli kreditlərin kredit portfelində payı 78.2 % olmuşdur (1 yanvar 2013-cü il tarixinə 70.6%).

Qrafik 2.7. Kreditə tələb, sorğu nəticələri*³

Mənbə: AMB

Cari ilin 9 ayı ərzində kredit portfelinin valyuta strukturunda dəyişikliklər baş vermişdir.

Qrafik 2.8. Kredit portfelinin valyuta strukturu, %-lə



Mənbə: AMB

Belə ki, hesabat dövründə milli valyutada olan kreditlərin artım tempi (23.1% artım) xarici valyutada kreditlərin artım tempini (2.1% artım) üstələmişdir. Nəticədə manatla kreditlərin ümumi portfeldə xüsusi çəkisi 67%-dən 71%-ə yüksəlmişdir.

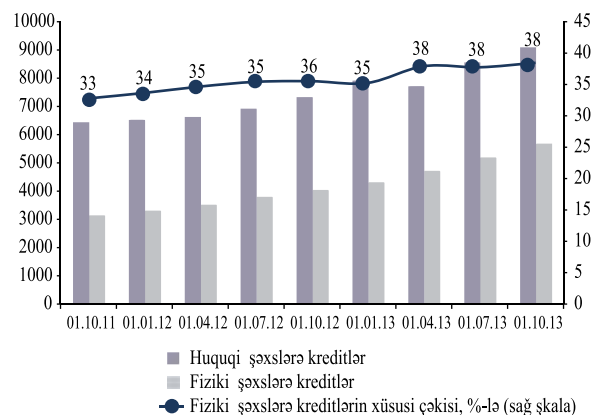
Cari ilin 9 ayı ərzində banklar tərəfindən hüquqi şəxslərə verilmiş kreditlər 15,3% artmış və dövrün sonuna 8 308 mln. manat (portfeldə

payı 57.7%) təşkil etmişdir. Bununla belə, pərakəndə kreditlər daha yüksək və stabil artım tempinə malik olmuşdur.

Hesabat dövründə ev təsərrüfatlarına verilən kreditlər (banklar üzrə) 32.2% artmış və dövrün sonuna 5307.5 mln. manat təşkil etmişdir.

İstehlak kreditləri 9 ay ərzində (bütün kredit təşkilatları üzrə) 32.5% artaraq ev təsərrüfatlarına verilmiş kreditlərin 77.2%-ni təşkil etmişdir. Fiziki şəxslərə verilən kreditlərin 50%-i avtomobil və daşınmaz əmlakla bağlıdır.

Qrafik 2.9. Subyektlər üzrə kredit portfelinin strukturunun dinamikası, mln. manat



Mənbə: AMB

³ *Sorgunun nəticələri "balans metodu" üsulu ilə qiymətləndirilmişdir: "Balans metodu" – suala "artım" ("yumuşalma") cavab vermiş respondentlərin ümumi respondentlərin sayında payı ilə "azalma" ("sərtləşmə") qeyd etmiş respondentlərin payı arasındakı fərkdir. Alınmış fərq komponent üzrə hər hansı bir təzahürü xarakterizə edən indeks adlanır və bazis bəndi ilə qiymətləndirilir. İndeksin dəyişmə amplitudası -100 ilə +100 arasındadır.

Cədvəl 2.2. Bankların kredit portfelinin sahələr üzrə strukturu və dinamikası

Sahə	01.10.13		9 ay ərzində artım, %
	mln. manat	Kredit portfelində payı, %-lə	
Ticarət və xidmət	2 196.7	15.3	-17
Ev təsərrüfatlarına	5 307.5	36.9	32.2
Kənd təsərrüfatı və emalı	705.1	4.9	32
İnşaat və əmlak	2 283.8	15.9	80
Sənaye və istehsal	1 467.4	10.2	13.1
Nəqliyyat və rabitə	515.5	3.6	20.1
Digər	1 925	13.2	8.8

Mənbə: AMB

Fiziki şəxslərə daşınmaz əmlakın tikintisi və alınması üçün verilmiş kreditlər hesabat dövrü ərzində 19.1% artmış və 1 oktyabr 2013-cü il tarixinə 838 mln. manat təşkil etmişdir. Bu kreditlərin ev təsərrüfatları üzrə kredit portfelində payı dövrün sonuna 14.7% olmuşdur. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərə verilmiş kreditlər isə 54% artaraq ev təsərrüfatları üzrə kredit portfelinin 8%-ni təşkil etmişdir.

Cari ilin 9 ayında fiziki şəxslərə verilən uzunmüddətli kreditlər 30.2% artaraq (bütün kredit təşkilatları üzrə) cəmi portfeldə payı 75% (4 257 mln. manat) təşkil etmişdir.

Bütövlükdə, bank sisteminin cəmi kredit portfelinin 1/3 hissəsindən çoxu ev təsərrüfatlarının payına düşmüşdür.

Əvvəlki hesabat dövrləri ilə müqayisədə

real sektora verilən kreditlər əsas hissəsi daha uzunmüddətli kreditlər tələb edən sahələrə yönəldilmişdir. Belə ki, 9 ay ərzində kreditlər kənd təsərrüfatı və emalı sektoruna 32%, nəqliyyat və rabitə sektoruna 20.1%, sənaye və istehsal sektoruna 13.1%, inşaat və əmlak sektoruna 80.2% artmışdır. Plastik kartlarla əməliyyatlar üzrə kreditlərin artımı isə 70% olmuşdur.

2013-cü ilin 9 ayı ərzində kredit təşkilatları tərəfindən regionların kreditləşdirilməsi prosesi davam etmişdir. Dövr ərzində regionlara kredit qoyuluşları 30% artmışdır. Regionlara milli valyutada verilmiş kreditlər ötən dövrlərdə olduğu kimi xarici valyutada kredit qoyuluşlarını üstələmiş və 1 oktyabr 2013-cü il tarixə kredit portfelinin 76%-ni təşkil etmişdir. Regionlarda kreditlərin böyük hissəsini (74.4%) uzunmüddətli kreditlər təşkil edir.

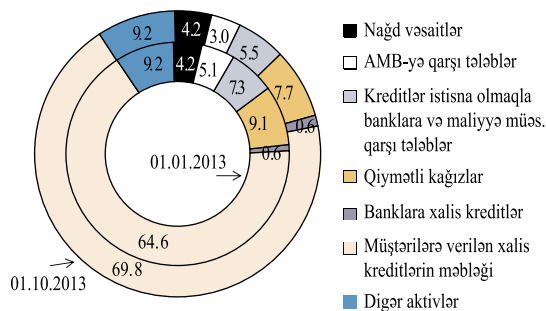
Cədvəl 2.3. Regionlar üzrə (Bakı istisna olmaqla) kreditlər və əmanətlər, mln. manat

Tarix	Kredit qoyuluşu			Əmanətlər		
	Cəmi	Manatla	Xarici valyutada	Cəmi	Manatla	Xarici valyutada
01.01.2012	1 271.7	940.1	331.5	327.6	242.7	85.0
01.07.2012	1 398.7	1 075.5	323.2	381.7	287.8	93.9
01.01.2013	1 546.1	1 144.5	401.6	359.1	270.7	88.4
01.07.2013	1 544.7	1 155.8	388.9	421.7	326.4	95.3
01.10.2013	2 004.3	1523.8	480.5	432.6	330.3	102.3

Mənbə: AMB

Cari ilin yanvar-sentyabr aylarında bankların qiymətli kağızlara investisiyaları 1.1% azalaraq 1 oktyabr 2013-cü il tarixinə 1485.6 mln. manata (1 yanvar 2013-cü il tarixinə 1503.6 mln. manat) çatmışdır. Eyni zamanda qiymətli kağızların aktivlərdə xüsusi çəkisi də ilin əvvəli ilə müqayisədə azalaraq 1 oktyabr 2013-cü il tarixə 7.7 % (ilin əvvəlinə 9.1%) təşkil etmişdir.

Qrafik 2.10. Bank aktivlərinin strukturu, %-lə



Mənbə: AMB

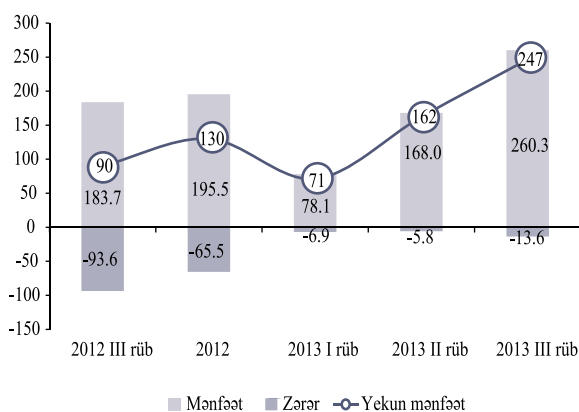
2.4. Bank sektorunun fəaliyyətinin maliyyə nəticələri

Hesabat dövrü ərzində bank sisteminin maliyyə nəticələri ümumilikdə müsbət olmuşdur.

2013-cü ilin III rübünə bankların əldə etdikləri mənfəət 263.9 mln. manat olmuşdur. Vergi ödənildikdən sonra xalis mənfəət isə 246.7 mln. manat təşkil etmişdir.

Mənfəətlə işləyən bankların sayı 38 (01.10.2012-ci il tarixə sayı 33), zərərlə işləyən

Qrafik 2.11. Bank sisteminin mənfəəti, mln. manat



Mənbə: AMB

bankların sayı isə 5 (01.10.2012-ci il tarixə sayı 10) olmuşdur.

2013-cü ilin ilk 3 rübündə kommersiya banklarında mənfəətinin artımı kredit aktivliyinin canlanması və aktivlərin keyfiyyətinin yaxşılaşması ilə izah olunur.

Dövr ərzində bankların müştərilərə verdiyi kreditlər üzrə faiz gəlirləri ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 33.2% artmışdır (2013-cü ilin III rübünə 1100.5 mln. manat, 2012-ci ilin III rübünə 826.2 mln. manat). Faiz gəlirlərinin orta aktivlərə nisbəti III rübə 8.2% təşkil etmişdir.

Faiz gəliri gətirən digər əməliyyatlardan (banklararası tələblər, investisiyalar və maliyyə lizinqi) əldə edilən gəlir 17.7% artmış və orta aktivlərə nisbətə 0.7% təşkil etmişdir.

Yanvar-sentyabr ayları ərzində bankların cəmi qeyri-faiz gəlirləri ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 16% artmış və 310.9 mln. manat təşkil etmişdir. Qeyri-faiz gəlirləri əsasən hesabların aparılması üzrə xidmətlərdən tutulan komissiyon, valyuta əməliyyatlarından gələn gəlir və digər komissiyon haqlarının hesabına formalaşmışdır.

Bütövlükdə, bankların ümumi gəlirləri cari ilin yanvar-sentyabr aylarında (faiz və qeyri-faiz) ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 28.2% artmışdır.

Dövr ərzində faiz xərcləri 604.5 mln. manat təşkil etmişdir. Bu əsasən müddətli depozitlər və digər banklardan alınmış kreditlər üzrə faiz xərclərindən ibarətdir. Faiz xərclərinin orta aktivlərə nisbəti ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən 0.1 faiz bəndi artaraq 4.5% olmuşdur.

Qeyri-faiz xərcləri yanvar-sentyabr aylarında 21.2% artmış və 524.8 mln. manat təşkil etmişdir. Qeyri-faiz xərclərinin orta aktivlərə nisbəti 3.9% olmuşdur. Bankların ümumi xərcləri isə (faiz və qeyri-faiz) 23.7% (216.7 mln. manat) artaraq 1129.3 mln. manat təşkil etmişdir.

Ötən ilin ilk 9 ayı ilə müqayisədə mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün xüsusi ehtiyatların yaradılmasına ayırmalarda 30%-lik azalma müşahidə olunmuşdur. Bu, aktivlərin

keyfiyyətinin yaxşılaşmasını göstərir ki, ehtiyatların yaradılmasındakı azalma bankın məcmu xərclərini azaldır və bankların xalis mənfəətini artırır.

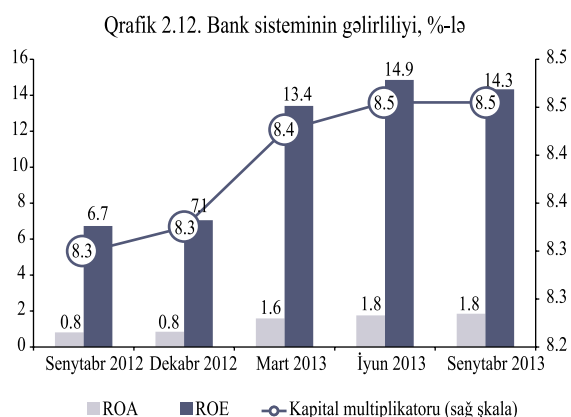
Bank sistemində kapital multiplikatoru⁴ ümumilikdə il ərzində 8.5 səviyyəsində olmuşdur. Bu, banklarda levered akkumulyasiyasının sabit qalmasını göstərir.

Cədvəl 2.4. Mənfəətin strukturu, mln. manat

	2012-ci ilin III rübü	2013-cü ilin III rübü	Dəyişmə, %-lə
Faiz gəliri	862.2	1100.5	33.2
Faiz xərcləri	3906	604.5	21.5
Qeyri-faiz gəliri	268	310.9	19.4
Qeyri-faiz xərcləri	433.2	524.8	21.2
Ümumi gəlir	1173.3	1504.5	28.2
Ümumi xərc	912.7	1129	23.7
Xalis əməliyyat mənfəəti	260.7	375.2	43.9
Aktivlər üzrə mümkün zərər üçün ehtiyatın yaradılmasına ayrımlar	158.2	111.3	-30

Mənbə: AMB

Cari ilin yarım ilində bankların gəlirliliyi yüksəlmişdir. Kapitalın gəlirliliyi (ROE) 14.3%-ə çatmışdır. ROE-nin artması aktivlərin keyfiyyətinin yaxşılaşması və kreditlər üzrə ehtiyatlara ayrımların həcmnin əhəmiyyətli azalması ilə əlaqədardır. Bank aktivlərinin gəlirliliyi (ROA) 2013-cü il sentyabr ayına 1.85% təşkil etmişdir. Gəlirlilik göstəriciləri il ərzində əhəmiyyətli dəyişməmişdir.



Mənbə: AMB

Xalis faiz marjası⁵ cari ilin III rübünə ötən ilin yanvar-sentyabr ayları ilə müqayisədə 3.5%-dən 3.9%-ə yüksəlmişdir. Buna səbəb xalis faiz gəlirlərindəki artımın orta gəlir gətirən aktivlərin artımından yüksək olmasıdır.

2.5. Bank sektorunun kapitalı

Dövr ərzində bank sisteminin kapital bazasının möhkəmlənməsi davam etmiş, sistemin kapital adekvatlığı göstəriciləri məqbul səviyyədə olmuşdur.

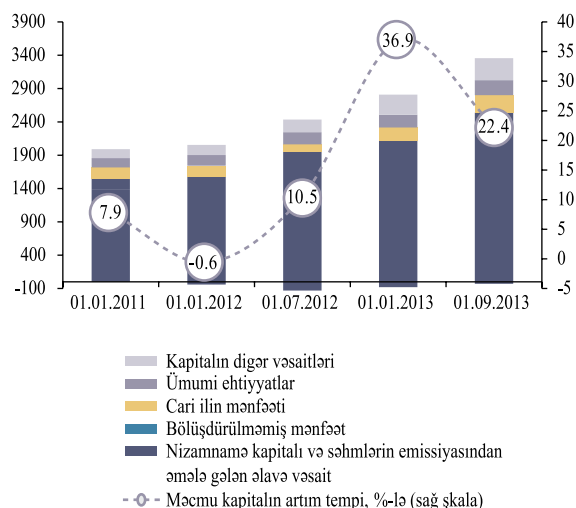
2013-cü ilin 9 ayının sonuna bank sisteminin məcmu kapitalının həcmi 22.4% və ya 578 mln. manat artaraq 3 160.2 mln. manata çatmışdır. Cari ilin ötən rüblərində olduğu kimi məcmu kapitalın əsas artım mənbəyi (80.4%-ni) nizamnamə kapitalı olmuşdur. Belə ki, nizamnamə kapitalı 420 mln. manat və ya 20% artmışdır. Ümumi ehtiyatlar isə 18.8% (35.9 mln. manat) yüksəlmişdir. Törəmə müəssisələrin və digər kredit təşkilatlarının

⁴ Kapital multiplikatoru – aktivlər/kapital, və ya ROE/ROA. Hər bir manat kapitalla düşən aktivlərin payını göstərir

⁵ Xalis faiz marjası - (Xalis faiz mənfəəti)/(Orta gəlir gətirən aktivlər)

səhmlərinə (paylarına), qeyri-maddi aktivlərə investisiyalar 9% artaraq 329.7 mln. manat olmuşdur (cari ilin əvvəlinə 302.6 mln. manat).

Qrafik 2.13. Bank kapitalının strukturu, mln. manat



Mənbə: AMB

Bank sektoru üzrə kapital adekvatlığı tələb olunan minimal limiti (12%) üstələyərək 9 ay ərzində 17.3% təşkil etmişdir.

Cari ilin III rübünün sonuna I dərəcəli kapital adekvatlığı göstəricisi 0.4 faiz bəndi yüksələrək 13.4% təşkil etmişdir ki, bu da minimal normanı (I dərəcəli kapital adekvatlığı norması 6%) 2 dəfədən çox üstələmişdir.

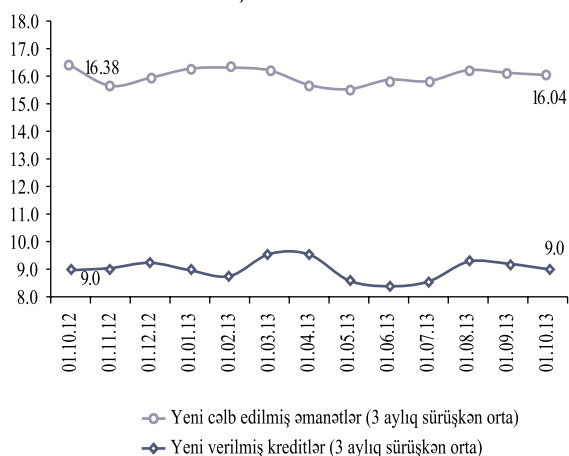
2.6. Banklarda faiz dərəcələri

2013-cü ilin 9 ayı ərzində manatla və xarici valyuta ilə kreditlər və depozitlər üzrə orta çəkili nominal faiz dərəcələrində azalma baş vermişdir.

Kreditlər üzrə manatla orta faiz dərəcələri ötən illə müqayisədə 1.3 faiz bəndi azalaraq 14.14% olmuşdur. Eyni dövrdə əmanətlər üzrə manatla nominal orta faiz dərəcələri 10.21%-dən 9.45%-ə enmişdir. Xarici valyutada kreditlər və əmanətlər üzrə faiz dərəcələri müvafiq olaraq 1.1% və 0.5% bəndi azalmışdır. Manatda faiz spreadi ortalama 4.7%, valyutada isə 4.4% olmuşdur.

Yeni verilmiş kreditlər və cəlb edilmiş əmanətlər, habelə banklararası kreditlər üzrə orta çəkili faiz dərəcələrində azalma müşahidə olunmuşdur (Qrafik 2.13.).

Qrafik 2.14. Manatla yeni cəlb edilmiş depozit və verilmiş kreditlər üzrə faiz dərəcəsi



Mənbə: AMB

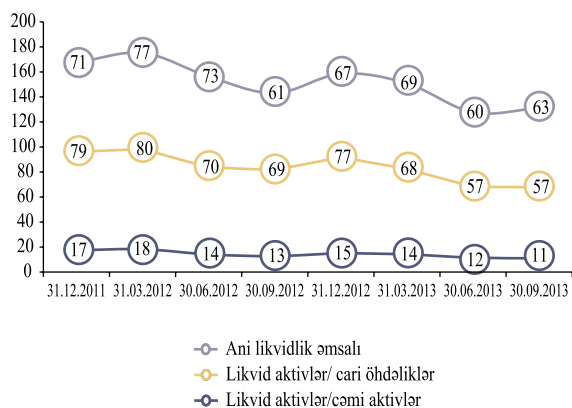
2013-cü ilin sentyabr ayının sonuna manatla banklararası kreditlər üzrə faiz dərəcəsi ilin əvvəli ilə müqayisədə 0.7% bəndi azalaraq 8.4% olmuş, xarici valyutada isə bu göstərici 1.6% bəndi azalma ilə 4% təşkil etmişdir.

III. BANK SİSTEMİNDƏ RİSKLƏR

2013-cü ilin III rübündə də bank sistemində risklər idarə olunan səviyyədə saxlanılmışdır. Likvidliyin məqbul səviyyədə qalmasında bankların depozit bazasının müddət və valyuta strukturunun yaxşılaşması mühüm rol oynamışdır.

Hesabat dövründə kredit aktivliyinin bərpası ilə əlaqədar ilin əvvəli ilə (14.9%) müqayisədə likvid aktivlərin ümumi aktivlərdəki payının bir qədər azalmasına (11%) baxmayaraq, minimal səviyyədə (10%) yüksək qalmışdır. Likvid aktivlərin cari öhdəliklərdə xüsusi çəkisi rübün sonuna 56.8% olmuşdur. Ani likvidlik əmsalı 63.4% (1 yanvar 2013-cü I tarixə 67%) olmuşdur ki, bu da Mərkəzi Bankın tələbinə (minimal limit 30%) cavab verir.

Qrafik 3.1. Likvidlik göstəriciləri, %-lə

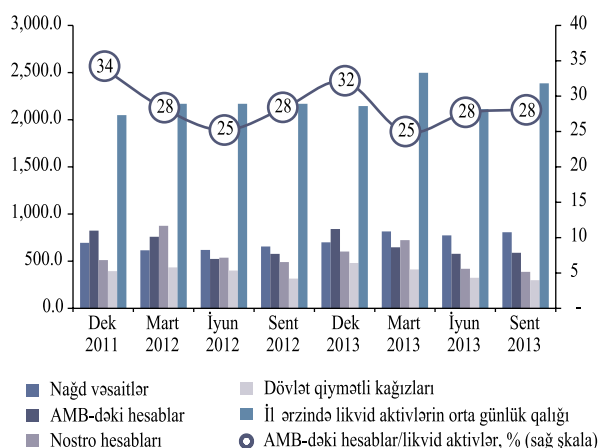


Mənbə: AMB

Yüksək likvid aktivlərin orta günlük qalığı ilin əvvəli ilə müqayisədə 241.5 mln. manat (11.3%) artaraq 2 112.1 mln. manata təşkil etmişdir.

1 oktyabr 2013-cü il tarixə likvid aktivlərin strukturunda nağd vəsaitlər, nostro hesablar və dövlət qiymətli kağızların xüsusi çəkisi müvafiq olaraq 39%, 19% və 14.3% olmuşdur. Bankların Mərkəzi Bankda hesablarının likvid aktivlərdə

Qrafik 3.2. Likvid aktivlərin dinamikası və strukturu, mln. manat

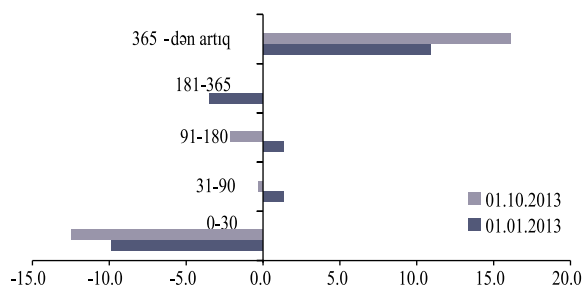


Mənbə: AMB

xüsusi çəkisi dövrün sonuna 28.3% təşkil etmişdir.

Hesabat dövründə banklar müddət üzrə aktiv və passivləri arasında fərqi məqbul səviyyədə saxlamaqla bank sistemində likvidlik riskinin nəzarət altında saxlamışdır. Belə ki, banklar likvidlik riskini balanslaşdırmaq məqsədilə 90 günədək olan aktiv və passivlər arasında fərqi azaltmışlar. Eyni zamanda kredit aktivliyinin artması ilə əlaqədar 90-180 gün və 365 gündən artıq olan fərq artsa da, təhlükəli səviyyədən uzaqdır.

Qrafik 3.3. Aktiv və passivlər arasında fərqi aktivlərə nisbəti, %-lə



Mənbə: AMB

Haşiyə 3. Dyurasiya qəpi

Maliyyə bazarlarının volatilliyi şəraitində maliyyə təşkilatları üçün faiz dərəcəsi riskinin idarə olunması metodlarının istifadəsi və təkmilləşdirilməsinin əhəmiyyəti getdikcə artır. Faiz dərəcələrinin dəyişməsinin bankların balanslarına və eyni zamanda faiz gəlirlərinə təsiri böyük olduğundan, banklar aktivlərin və passivlərin idarə edilməsinə xüsusi diqqət yetirirlər. Bu səbəbdən banklar immunizasiya prosesini daim nəzərdə saxlayırlar. Faiz dərəcələrindəki dəyişmə aktivlərin və öhdəliklərin bazar qiymətini dəyişərək bankların kapitalına təsir göstərir. Bu təsiri dyurasiya qəpi vasitəsi ilə ölçmək menecerlərə potensial faiz riskinin nə dərəcədə olduğunu göstərir. Dyurasiya qəpinin hesablanması və dyurasiya qəpi ilə xalis aktivlər arasındakı əlaqəni aşağıdakı iki düsturda görmək olar.

$$DUR_{gap} = DUR_a - \left(\frac{L}{A} \times DUR_l \right)$$

$$\frac{\Delta NW}{A} \approx -DUR_{gap} \times \frac{\Delta i}{(1+i)}$$

Burada, L öhdəliklərin bazar dəyərini, A aktivlərin bazar dəyərini, NW xalis aktivləri, i faiz dərəcələrini, DUR_a və DUR_l isə müvafiq olaraq aktivlərin və öhdəliklərin dyurasiyasını göstərir.

Birinci formulda aktivlərin və öhdəliklərin bazar dəyəri ilə yanaşı dyurasiyalarından da istifadə olunur. Dyurasiya qəpi tapıldıqdan sonra xalis aktivlərin (net worth) faizlərdəki dəyişmədən necə təsirlənəcəyi ikinci düstur ilə hesablanı bilər. Misal üçün, dyurasiya qəpinin müsbət olması (aktivlərin dyurasiyasının öhdəliklərin dyurasiyasından daha çox olması) faiz dərəcələri azaldığı zaman bankların xalis aktivlərini artıracaqdır. Digər ssenarilər aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

Banklar immunizasiyanı nə dərəcədə effektiv etmələrini dyurasiya qəpi təhlili ilə aydınlaşdırırlar. Faiz riskinin hesablanması zamanı maliyyə institutları daha mürəkkəb modellərdən istifadə etsələr də, “dyurasiya qəpi” menecerlər üçün ilkin anlayışa sahib olmalarına kömək edir.

Dyurasiya Qəpi	Faiz dərəcələrindəki dəyişmə	Bazar (iqtisadi) dəyərindəki dəyişmə				
		Aktivlər		Öhdəliklər		Kapital
Müsbət	Artım	Azalma	>	Azalma	→	Azalma
Müsbət	Azalma	Artım	>	Artım	→	Artım
Mənfi	Artım	Azalma	<	Azalma	→	Azalma
Mənfi	Azalma	Artım	<	Artım	→	Artım
Sıfır	Artım	Azalma	=	Azalma	→	Sıfır
Sıfır	Azalma	Artım	=	Artım	→	Sıfır

Mənbə:

Armeanu D., Obreja C., Florentina B., *Interest Rate Risk Management using Duration Gap Methodology*, 2008.

Məzənnə riskinin minimallaşdırılması məqsədi ilə aktiv və öhdəliklərin valyuta strukturu balanslaşdırılmışdır. Belə ki, 2013-cü ilin 1 oktyabr tarixinə xarici valyutada olan aktivlər ümumi aktivlərin 33.3% (1 yanvar 2013-cü il tarixə 34.1%), öhdəliklər isə ümumi öhdəliklərin 45.4% (1 yanvar 2013-cü il tarixə 44.3%) təşkil etmişdir.

Cari ilin 9 ayı ərzində kredit portfelinin keyfiyyəti məqbul, kredit riskləri isə idarə oluna

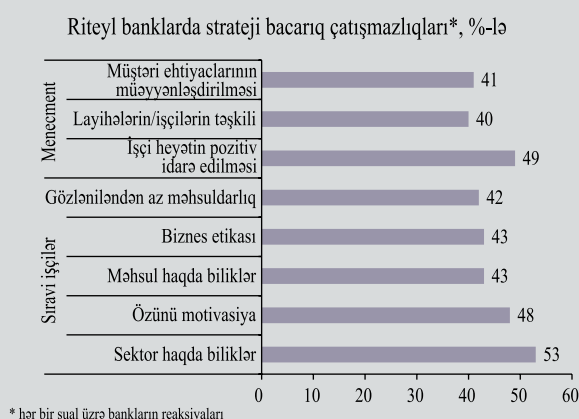
bilən səviyyədə olmuşdur. Belə ki ilin əvvəli ilə müqayisədə vaxtı keçmiş kreditlərin cəmi kreditlərdə xüsusi çəkisi 6.2%-dən 5.5%-ə enmişdir.

Likvidliyin məqbul səviyyədə saxlanması və banklarda kapitallaşma prosesinin davam etməsi baş verə biləcək şoklara qarşı sistemin dayanıqlığını yüksəldir.

Haşiyə 4. İngiltərə bank sektorunda strateji bacarıq “qəp”-i və ehtiyacları

İngiltərə maliyyə sektorunun mühüm sub-sektoru olan bank sektorunda 534 min nəfər işçi fəaliyyət göstərir. Riteyl bankçılıq sahəsində cəmi məşğulluğun 75% hissəsini təşkil etməklə 398 min nəfər, korporativ bankçılıqda isə 136 min nəfər çalışır. Korporativ bankçılığın əsas mərkəzi London hesab edilir və bu istiqamətdə çalışan işçilərin 42%-i burada cəmlənmişdir. Qlobal maliyyə böhranının təsiri nəticəsində korporativ sektorda məşğulluğun səviyyəsi ixtisarlara səbəbilə azalmağa doğru meyillidir.

Aparılmış sorğu nəticəsində məlum olmuşdur ki, **riteyl bankçılıq** sektorunda çalışan işçilər arasında bacarıq çatışmazlıqları daha çoxdur. Korporativ bankçılıqdan fərqli olaraq, riteyl bankçılığı ixtisaslı və tələb olunan bacarıqlara sahib mütəxəssislərin cəlb olunmasında digər pərakəndə xidmət sahələri (məs: mobil telefon və kompüter satışı) ilə yüksək rəqabət mövcuddur. Sorğuda iştirak edən riteyl bankların 77% hissəsi işçilərin bacarıq çatışmazlıqları olduğunu qeyd etmişlər.



Sorğuda iştirak edən bank rəhbərləri qeyd etmişlər ki, riteyl bankçılıqda işçilər arasında sektor haqda biliklərin azlığı, özünü motivasiya, pozitiv idarəetmə, biznes etikası, müştəri ehtiyaclarının düzgün müəyyənəşdirilməsi kimi sahələrdə bacarıq çatışmazlığı var. Müştəri xidmətləri sahəsində fəaliyyət göstərən menecerlərdə əsas çatışmazlıqlar – dinamik manevr qabiliyyəti (pozitiv dəyişiklik), müştəri münasibətlərinin doğru qurulması, risklərin düzgün qiymətləndirilməsi, beynəlxalq təcrübədən xəbərdarlıq, biznes etikası kimi sahələrdə üzə çıxır.

Korporativ bankçılıq sektorunda isə kadr keyfiyyəti riteyl bankçılığı nisbətən daha yüksək səviyyədədir. Bu sektorda rəqabətqabiliyyətli motivasiya sisteminin mövcudluğu, görülən işin daha yüksək nüfuzla malik olması, idarəetmədə daha mütərəqqi metodlardan istifadə yüksək qabiliyyət və bacarıqlara malik şəxslərin cəlb edilməsinə şərait yaradır. Korporativ bankçılıq sektorunda çalışanlar arasında CFA (Chartered Financial Analyst), CRM (Certified Risk Manager) sertifikatına malik şəxslərin daha çox yayılması və getdikcə bu meyarların işçi qarşısında tələbə çevrilməsi sektorda kadr keyfiyyətinin yüksəlməsini stimullaşdırır.

Qeyd edilənlərlə yanaşı, bu sektorda işçi cəlbi ilə bağlı müəyyən məhdudiyyətlər mövcuddur. Respondentlər hər bir sual üzrə keyfiyyətli namizədlərin çatışmazlığı (45%), menecer vəzifəsi üçün uyğun namizədlərin tapılmasında problemlər (33%), digər sektorlarla kadrların cəlbi üzrə rəqabət (24%) kimi amilləri işçi cəlbi üzrə əsas çətinliklər kimi qeyd etmişlər. Sektorda əsas bacarıq “qəp”ləri isə işçilər arasında riyazi-iqtisadi analitik bacarıqların zəifliyi, yeni bank-maliyyə məhsulları ilə aşağı səviyyədə tanışlıq, risklərin adekvat qiymətləndirilməsi və idarəetməsində boşluqlar, zəif menecment və liderlikdir.

Mənbə:

Strategic Skills Needs in the Financial Services Sector, A report for the National Strategic Skills Audit for England 2010, UK Commission for Employment and Skills.

IV. ÖDƏNİŞ SİSTEMLƏRİ

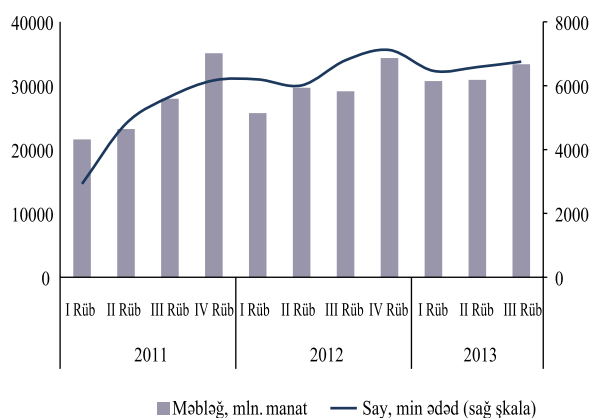
Dövr ərzində ödəniş sistemlərinin sabit və fasiləsiz fəaliyyəti təmin edilmişdir. Ölkədəki iqtisadi aktivliyə adekvat olaraq Milli Ödəniş Sistemində aparılan əməliyyatların həcmi və sayı artmışdır.

2013-cü ilin 9 ayı ərzində Milli Ödəniş Sistemində ümumi həcmi 94 995 mln. manat olmaqla, 19.804 mln. ədəd əməliyyat aparılmışdır. Ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə əməliyyatların sayı 4.2% (797 min ədəd), ümumi həcmi isə 12.4% (10 492 mln. manat) artmışdır.

Hesabat dövrü ərzində ödənişlərin orta günlük sayı 100 min ədəd, orta günlük həcmi isə 480 mln. manat təşkil etmişdir (2012-ci ildə müvafiq olaraq 96 min. ədəd və 427 mln. manat).

Nağdsız ödənişlərin 89%-i AZİPS sistemi vasitəsilə həyata keçirilmiş və onun ümumi həcmi 84 369 mln. manat olmuşdur (365 min ədəd əməliyyat). 2012-ci ilin 9 ayı ilə müqayisədə əməliyyatların ümumi həcmi 10% (7 883 mln. manat) artmışdır. Hər bir ödəniş sənədinin məbləği orta hesabla 230 min manat təşkil etmişdir.

Qrafik 4.1. Milli Ödəniş Sistemində ödəniş əməliyyatlarının dinamikası



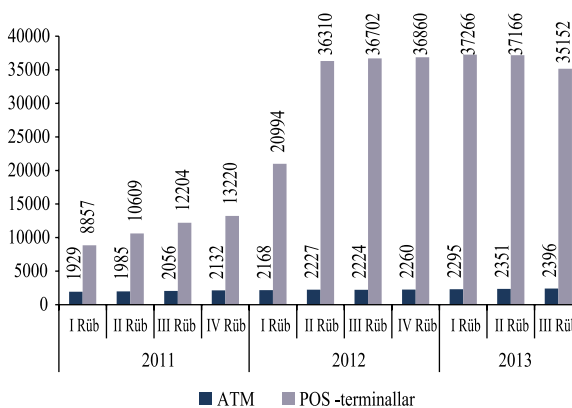
Mənbə: AMB

Məbləğ baxımından ödənişlərin 11%-i (10 626 mln. manat) XÖHKS sistemi vasitəsilə həyata keçirilmişdir. Say baxımından isə XÖHKS sisteminin payı 98.2% təşkil etmiş və hesabat ilinin 9 ayı üzrə 19,439 mln. ədəd ödəniş olmuşdur. Bu da 2012-ci ilin yanvar-sentyabr aylarını həcm etibarilə 32,5% (2 609 mln. manat) və say etibarilə 4.2% (775 min ədəd) üstələmişdir. Hər bir ödənişin məbləği orta hesabla 548 manat təşkil etmişdir.

Kommersiya bankları plastik kartlarının xidmət edilməsinə dair infrastrukturun inkişaf etdirilməsini davam etdirmişlər. 2013-cü ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində bank plastik kartlarına ölkə ərazisində yerləşdirilmiş 2 396 bankomatda və 35 152 POS-terminalda xidmət edilmişdir. Qeyd edək ki, dövr ərzində ölkə ərazisində bankomatların sayı 6% artmışdır.

Dövr ərzində bankomatlar vasitəsilə 6 387 mln. manat həcmində 37.544 mln. əməliyyat aparılmışdır. POS-terminallar vasitəsilə aparılan əməliyyatların sayı 7 434 min ədəd, həcmi isə 677 mln. manat təşkil etmişdir.

Qrafik 4.2. Quraşdırılmış bankomatların və POS-terminalların sayı



Mənbə: AMB

Haşiyə 5. Əhalinin maliyyə savadlılığının artırılması: kompleks yanaşma

Dünyada maliyyə savadlılığının artırılması məqsədilə həyata keçirilən proqramların əsas məqsədi maliyyə məhsullarının müsbət və mənfi tərəflərini istehlakçılara çatdırmaq, habelə əhalinin sərbəst şəkildə həmin məhsul barədə qərar verməsini stimullaşdırmaqdır. Məsələnin aktuallığı bir çox ölkələrdə (Çexiya, Avstraliya, Cənubi Afrika və s.) “Maliyyə savadlılığı üzrə Milli strategiya”nın formalaşdırılması cəhdlərini artırmışdır. Hər bir ölkənin sosial-iqtisadi və mədəni inkişaf səviyyəsi fərqli olduğundan bütün ölkələr üçün vahid maliyyə savadlılığı strategiyası mövcud deyil. Ona görə beynəlxalq təşkilatlar hər bir ölkəyə öz xüsusiyyətlərinə uyğun gələn maliyyə savadlılığı strategiyasını formalaşdırmağı tövsiyə edirlər.

ABŞ, İngiltərə, Kanada və s. ölkələrdə maliyyə savadlılığına dair məsələlər əsasən dövlətin təşəbbüsü ilə irəli sürülür və milli strategiyanın həyata keçirilməsinə məsuliyyət daşıyan müstəqil qurumlar (ABŞ-da “Maliyyə Savadlılığı və Təhsil Komitəsi”, İngiltərədə “İstehlakçıların Maliyyə Savadlılığı Orqanı”, Kanadada “İstehlakçıların Maliyyə Agentliyi” və s.) vasitəsilə tənzimlənir.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, əhalinin maliyyə savadlılığı səviyyəsinin aşağı olması ilk növbədə maliyyə xidməti və onun daşdığı risklər haqqında keyfiyyətli məlumatın olmamasında özünü büruzə verir. Bu baxımdan savadlıq səviyyəsinin artırılmasına yönəldilmiş tədbirlər iki model üzrə fərqləndirilir.

Birinci modelin ideologiyası bank xidmətləri, pensiya təminatı, sığorta və s. məsələlərlə bağlı müxtəlif əhali kateqoriyalarına istiqamətlənmiş çoxlu sayda tədbirlərin daha geniş iştirakçılar (dövlət orqanları, mərkəzi bank, kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatları) vasitəsilə həyata keçirilməsidir. Belə birgə fəaliyyət növündə koordinasiya rolunu əsasən dövlət orqanları və mərkəzi

banklar yerinə yetirərək ictimaiyyətə çatdırılacaq məlumatların reklam xarakterli olmasının qarşısı alınmış olur. Birgə tədbirlərin maliyyələşməsi birliyin tərkibinə daxil olan iştirakçıların topladığı vəsaitlər, xüsusən kommersiya təşkilatlarının vəsaitləri hesabına həyata keçirilir.

İkinci modelin ideologiyası maliyyə savadlılığı sahəsində tədbirləri həyata keçirərkən maliyyə və əmək resurslarından maksimal dərəcədə istifadə edilməsidir. Bu modelin reallaşmasından yüksək nəticənin əldə edilməsinə əhaliyə çatdırılacaq məsələlər dairəsinin məhdudlaşdırması yolu ilə nail olunur. Bu halda tematikaya uyğun təşkilatların saxlanması ilə tədbir iştirakçılarının sayı da azaldılır. Birinci modeldə olduğu kimi bu modeldə də maliyyələşmə kommersiya təşkilatlarının hesabına baş verir.

Əhalinin maliyyə savadlılığı ilə bağlı məsələlərin müsbət həlli üçün dövlət orqanları, kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatları əlaqəli fəaliyyət göstərməlidirlər. Əhalinin informasiya ilə təchizinin optimallaşdırılmasına hər kateqoriyanın spesifik tələblərini nəzərə almaqla nail olmaq olar. Bundan başqa əhalinin informasiya ilə təmin edilməsi üçün ilk növbədə xüsusi peşə sahibləri üçün (müəllim, jurnalist, müxtəlif maliyyə sferalarında çalışanlar və s.) müvafiq təlim və kursların təşkili zəruridir. Çünki bu peşə sahibləri əhali üçün informasiya mənbələri kimi çıxış edirlər. Əhalinin maarifləndirilməsi üçün bu və ya digər maliyyə və iqtisadi sferalar üzrə dar ixtisaslanmış məsləhətçilərin cəlbə də çıxış yollarından biridir. Bu cür konsaltinq xidmətləri bahalı olduğundan onların istehlakçılar üçün yüksək riskin mövcud olduğu əməliyyatlar və xidmətlərin (məsələn, fiziki şəxs ipoteka krediti götürərkən) istifadəsi zamanı cəlbə daha məqsədəuyğundur.

Mənbələr:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası “Financial Awareness and Financial Education” 2010

Shaun Mundy “Strengthening financial literacy in Azerbaijan” 2013 World Bank

OECD(2009a) “Financial literacy and consumer protection: overlooked aspects of the crises”

OECD/INFE(2012) “OECD/INFE high level principles on national strategies for financial education”.

Plastik kartların sayı ilin əvvəlindən ərzində 339 min ədəd artaraq 5.347 mln. ədədə çatmışdır ki, bu da hər min nəfərə (yetkinlik yaşına çatmış) orta hesabla 891 ödəniş kartı deməkdir.

İnternet vasitəsilə bank xidmətlərindən

istifadə də genişlənməkdədir. Belə ki, dövr ərzində internet-banking vasitəsilə 54.9 mln. manat məbləğində 15.7 min əməliyyat həyata keçirilmişdir. Mobil-banking vasitəsilə isə 441 min manat məbləğində 4.5 min əməliyyat həyata keçirilmişdir.

İstifadə olunmuş qrafik və cədvəllər

Qrafiklər

Qrafik 1. 1 Əsas faiz dərəcələri	6
Qrafik 1. 2 Səhm bazarı indeksləri 2005=100	7
Qrafik 1. 3 Real kredit artımı	7
Qrafik 1. 4 Qlobal maliyyə sabitliyi xəritəsi	7
Qrafik 1. 5 İnkişaf etməkdə olan ölkələrə xalis kapital axını	8
Qrafik 1. 6 Qlobal maliyyə şərtləri indeks	8
Qrafik 1. 7 Yanvar-sentyabr aylarında iqtisadi artım	10
Qrafik 1. 8 Orta illik inflyasiya	11
Qrafik 2. 1 Herfindal – Hirşman indeksi (kreditin həcminə görə)	12
Qrafik 2. 2 Bank şəbəkəsinin dinamikası	14
Qrafik 2. 3 Bankların resurs bazasının strukturu	14
Qrafik 2. 4 Qeyri-maliyyə sektorunun depozitlərinin dinamikası	14
Qrafik 2. 5. Əmanətlərin müddət strukturu	15
Qrafik 2. 6 Xarici borcun dinamikası	15
Qrafik 2. 7 Kredit aktivliyi, sorğu nəticələri*	16
Qrafik 2. 8 Kredit portfelinin valyuta strukturu	16
Qrafik 2. 9 Subyektlər üzrə kredit portfelinin strukturunun dinamikası	16
Qrafik 2. 10 Bank aktivlərinin strukturu	18
Qrafik 2. 11 Bank sisteminin mənfəəti	18
Qrafik 2. 12 Bank sisteminin gəlirliliyi	19
Qrafik 2. 13 Bank kapitalının strukturu	20
Qrafik 2. 14 Manatla yeni cəlb edilmiş depozit və verilmiş kreditlər üzrə faiz dərəcəsi	20
Qrafik 3. 1 Likvidlik göstəriciləri	21
Qrafik 3. 2 Likvid aktivlərin dinamikası və strukturu	21

Qrafik 3. 3 Aktiv və passivlər arasında fərqin aktivlərə nisbəti	21
Qrafik 4. 1 Milli Ödəniş Sistemində ödəniş əməliyyatlarının dinamikası	24
Qrafik 4. 2 Quraşdırılmış bankomatların və POS-terminalların sayı	24

Cədvəllər

Cədvəl 1. 1 İEO: real ÜDM-in seçilmiş komponentləri	5
Cədvəl 1. 2 ÜDM-in artım tempi	6
Cədvəl 2. 1 Bank sisteminin əsas göstəricilərinin artım tempi	12
Cədvəl 2. 2 Bankların kredit portfelinin sahələr üzrə strukturu və dinamikası	17
Cədvəl 2. 3 Regionlar üzrə (Bakı istisna olmaqla) kreditlər və əmanətlər	17
Cədvəl 2. 4 Mənfəətin strukturu	19

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
Azərbaycan, Bakı, AZ1014, R. Behbudov küç., 32
Telefon (994 12) 493 11 22
Faks (994 12) 493 55 41
www.cbar.az

